

ANDRÁS ISTVÁN

A preskolasztika triumvirátusa

Riassunto: Il mondo umano si realizza sempre nella tensione dello sviluppo. Si potrebbe dire, che non è mai finito. Sempre esiste la possibilità per qualcosa nuovo, per qualcos'altro. I secoli passano e l'uomo pian-piano scopre nuove frontiere. Come i secoli si sovrappongono anche le scoperte, anche le diverse culture si sovrappongono. Sarebbe difficile pensare una parte della cultura umana senza le radici, senza il passato. Il mondo scolastico, che trionfa nel medio evo, è impensabile senza il lavoro faticoso dei predecessori. Nel periodo prescolastico troviamo le fonti, le radici di questo trionfo. L'articolo seguente presenterà questo mondo preparativo chiamato prescolastico, attraverso i filosofi, Boëthius, Iohannes Scotus Eriugena ed Anselmo D'Aosta.

Parole chiave: prescolastica, scolastica, Platone, Aristotele, Boëthius, Iohannes Scotus Eriugena, Anselmo D'Aosta, sapienziale, scolastico, tramonto della cultura, solo ratione, monastero, scuola.

Bevezetés

A triumvirátus fogalma sokunkban automatikusan magában hordozza az árulás, a vereség vagy a veszteség fogalmát. Csak kevesek számára jelenti a diadalt, az örömet és a győzelmet. Mégis ebben a rövid eszmefuttatásban valami pozitívról lesz szó, még akkor is, ha az itt említett triumvirátus tagjai közül az egyiket kivégezték, a másiktól eretnek lett és a harmadik is csak azért úszta meg, mert később született.

Amióta a teremtő (jobb ha teremtőnek szólítjuk ezt a valamit/Valakit, ami/Aki létrehozta a világot és létben is tartja, mint Istennek, mert így nem sért senkit, sőt talán még *mások* is elfogadják ezt a kifejezést, vagy esetleg csak ehhez ragaszkodnak) felhatalmazta az embert azzal, hogy nevezze meg/el a létezőket

– élőket és életteleneket; lelkeseket és lelketleneket – , és megbízta azzal, hogy hajtsa uralma alá a Földet, illetve hogy birtokolja vagy inkább uralja azt (ahogy leginkább szeretjük érteni ma), az ember komolyan véve ezt a feladatát mindent szeret meghatározni, kategorizálni és különböző rendszerek közé szorítani.¹ Ezzel egyidejűleg az ember meg van győződve arról is, hogy ezen engedelmes tette jelenti igazi szabadságát, ebben bontakozik ki igazi énje. Emberré válásának kelléke a meghatározás, a *mások* kategorizálása és a *mások* fölött való uralma (erről nem itt és nem most). Sokkal szebb, ha azt mondjuk, hogy a világot kategorizáló és meghódító gondolkodó, gondos ember hiszi, hogy a teremtés koronája és hogy neki mindent szabad, hiszen lényegében nem tesz mást, mint a t(T)eremtő kérését teljesíti.² (A korona kapcsán jut eszembe, ki is hordja most a koronát?! – jaj ők ...). Ezt a kategorizálást önmagára is kiterjeszti az ember, saját történetét, kultúráját is kategorizálja, keresve benne azt a vörös fonalat, amelyen továbbhaladhat embersége.

Az irónia és a kétségbeesés hangvétele után be kell vallanunk, hogy az ember számára sokszor könnyebbséget jelentenek a kategóriák, a korlátok – ez aztán nem szép, sőt nem is talál ide, a mai világban, amikor mindenki a korlátok ellen küzd és azokat akarja legyűrni –, mert ezek által ismeri meg saját múltját és ezek segítségével keresi, fürkészi jövőjét. Kultúrájának kategorizálása gyökeret ad az embernek, a hagyományokra épülő világ meghatározza a *gyökeres ember* helyét (gondolatait?!). (De kinek kell ma a *gyökeres ember*? Vagy inkább kinek nem kell?)

Mint ahogy az ember sem egyik napról a másikra nő fel, lesz érett felnőtt, úgy egy korszak gondolatvilága, egy kultúra sem

¹ Vö. ANDRÁS I., Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern) In: *Studia Theologica Transsylvaniaensia*, 17/1 (2014/1), 7–22, 9.

² Vö. Ter. 1, 28–30.

egyik napról a másikra születik, hanem hosszabb idő elteltével kristályosodik ki. A kategorizálást legtöbbször egy személy születéséhez/halálához kötjük, de ez csak irányjelző, hiszen a korokat nem lehet *vonalzóval* elválasztani – az országokat igen.

A fejlődésnek stádiumai – már-már Kierkegaard jut eszünkbe, de hát hol van mára az egzisztencializmus és főleg Kierkegaard; biztos egzisztál valahol vagy inkább sehol –, fokozatai vannak, az ember folyamatosan (szándékosan nem írom, hogy lassan) fejlődik és jut el ahhoz, hogy megismerje és teljesen birtokba vegye azt, amit a teremtő neki készített.

Ez a fokozatosság jól érzékelhető a filozófiai eszmék fejlődésében. A filozófiai gondolkodásnak is különböző korszakai vannak és ezeket jól be lehet határolni, annak ellenére, hogy sohasem egy pillanat műve az átmenet.

Az emberi fejlődés korszakainak történelmi felosztását követve a Krisztus utáni filozófiai gondolkodást is négy nagy korszakra oszthatjuk. Beszélünk filozófiai ókorról, középkorról, újkorról és jelenkorról; természetesen ezeket a különböző korokat még feloszthatjuk kisebb korokra, kisebb/nagyobb irányzatok diadalával mérve és szabályozva azokat. A filozófiai korszakokat vizsgálva beláthatjuk, hogy igaza van a Szentírás Prédikátor könyvének szerzőjének, aki meg van győződve arról, hogy semmi új nincs a nap alatt,³ mégis elmondható, hogy mindig más a tálalás, és ez jelenti az igazi kihívást. Igen, a tálalás. A szalonnás kenyeret meg lehet enni egy újságpapírról, de meg lehet enni fehér abroszról is ... és az íze ...? ... más (végül is a lényeg az, hogy legyen szalonna meg bicska).

A két nagy ókori gondolkodó, Platón és Arisztotelész, a maguk gondolkodásával olyan alapot teremtettek, amely ma is nélkülözhetetlen és amely állásfoglalásra kényszerítette az utánuk

³ Préd 1,4–10.

élő gondolkodókat. Az ő elgondolásaik piros fonalként vonulnak végig a filozófia történeten hol az egyik, hol a másik teret hódítva és átalakítva az emberi kultúrát. Napjainkig felfedezhető ez a két irányzat és egészen a posztmodern gondolkodásig minden gondolkodót/filozófust valamelyik irányzatba (platonista vagy Arisztotelész követő) be lehetett sorolni, most ez is felbomlott. (Felháborító ... az ember gondolatai már nem kategorizálhatóak ... mi lesz így?)

Ma sem tagadhatjuk a fent említett nagy görög gondolkodók zsenialitását és hatásukat az emberi kultúrára, de ma a technika uralta új világban egyre nehezebb észrevenni és a két sík valamelyikére tenni gondolkodásunkat. A technika és a virtualitás⁴ mást sugall ma és másra hívja az embert. Az ember pedig érzi ezt, csak a struktúrák nem engedik még, hogy válaszoljon erre, nem tudta még teljesen levetni kötődéseit, ezért mai kérdésekre tegnapi emberek által tegnapelőtti feleleteket ad.

A kultúra a filozófia hordozója, vagy inkább a filozófia a kultúra formálója, és ezekkel együtt alakul, íródik a történelem. Ilyen szempontból tehát nem helytelen, ha a történelmi felosztást vesszük alapul a filozófia kategorizálásánál is. Jelen írásunkban ebből a kategorizálásból csak egy korszakkal foglalkozunk, a középkori preskolasztikával.

A középkori gondolkodást a skolasztika hatotta át, mely az iskolákban az észre támaszkodva próbálta meg összehangolni a keresztény kinyilatkoztatást az értelemmel. Lényegében arra kereste a választ, hogy miként lehet a kinyilatkoztatást értelmessé tenni.⁵ És ez azóta is tart, még akkor is, ha nem fogadjuk el.

⁴ Vö. ANDRÁS, I., A virtualizálódó szubjektum (helyzetjelentés; morfon-dírozás) in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/2, 325–341.

⁵ Vö. ENCICLOPEDIA DI FILOSOFIA, *Scolastica*, ed. E. Dossi, Garzanti, Milano 2010, 1014–1015.

Azóta a nyugati ember mindent az értelemmel, a hideg ésszel próbál megmagyarázni. Ebben rejlik a nagy különbség kelet és nyugat között. Az ész és a lélek az érem két oldala, ahol mind-egyik oldal a maga feléről nézve fontos, de nem teljes egyik sem a másik nélkül. Ezt felejtí el az ember! Nyugaton az észre való teljes ráhagyatkozás érdekes világot eredményezett (legalább annyira érdekeset, mint amilyet keleten az ész háttérbeszorítása okozott), amiben a lélek hiánya a kultúra bukásához vezethet. Talán túlzás lenne azt állítani, hogy a skolasztika az oka a mai korszak káoszának és korlátromboló tevékenységnek (Nietzsche ki merte ezt mondani), de nem elvetélt ötlet rávilágítani erre, mert ez a középkori irányzat az ész diadalmenetének kezdete, ami az újkori irányzatokon keresztül az emberi egoizmus jégkorszakába fagyasztotta a teremtés koronáját.

Ez a keresztény gondolkodás, a kinyilatkoztatás értelmességé tevése nem egy pillanat eredménye, hanem egy folyamat műve. Amikor a skolasztikáról beszélünk, hajlamosak vagyunk a nagy domonkos szerzetesekre, Nagy Szent Albertre, Aquinói Szent Tamásra, a ferences Szent Bonaventúrára gondolni, holott az ő munkásságuk elképzelhetetlen lenne a sok úttörő előd (Boëtius, Scotus Eriugena, Canterburyi Szent Anzelm stb.) fáradozása nélkül. Másrészt viszont azt is tudomásul kell vennünk, hogy a skolasztika sem fejeződött be, bár ma hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy akkor mindent meghatároztak és kimondtak. Nem, még ma is van mondanivalónk (vagy inkább átírnivalónk?!).

Napjaink sokat emlegetett skolasztikája tehát egy hosszabb előkészület eredménye. Ennek az előkészületi kornak egy jó részét nevezzük preskolasztikának, előskolasztikának vagy korai skolasztikának. Ebben a korban már megtalálhatók azok a jegyek, amelyek a skolasztika lényeges elemei lesznek, ugyanakkor ez az a kor, amelyben az európai gondolkodás átalakulása megkezdődik.

Tárgyalás

Ahhoz, hogy megértsük, mit is jelent a korai skolasztika, tudnunk kell mindenek előtt, hogy mit takar a skolasztika fogalma, hiszen az általunk tárgyalni szándékozott korszak ezt a kort előzi meg időben. A skolasztika fénykora a XII. és XIV. század közé eső időszak, ezt a korszakot megelőző kort nevezzük preskolasztikának, ami a 450-es évektől az 1110-es évekig terjed. Ekkor kezdődik el valami új, valami más.

A skolasztika első és legjellegzetesebb tulajdonsága az, hogy „keresztény filozófia”,⁶ a keresztény kultúra terméke és talán éppen ezért támadják ma (vagy ezért haldoklik?!). Azt azonban mindenképpen elmondhatjuk, hogy a skolasztika évszázadokon keresztül meghatározta Európa, sőt az egész világ gondolkodását. Annak ellenére, hogy ma igen sok kritika éri, ki kell mondanani, hogy a skolasztika az ész diadalútjának a kezdete. Nem bagatellizálhatjuk⁷ a jelentőségét, hiszen a kinyilatkoztatásban megjelenő Istent próbálja meg ésszel feltárni és kézzelfoghatóbbá tenni.⁸ (A tipikus nyugati gondolkodás első diadala, de ezt már láttuk.)

Világos a német kutató, Lotz megfogalmazása, aki a skolasztika meghatározásában ezt írja: „A skolasztika kifejezés a latin *schola*, *scholasticus* (iskola, tanító) szavakból ered, és azt jelenti: az iskola tudománya. Tárgyi szempontból tekintve a fogalmat a középkor iskoláiban kialakított teológiai-filozófiai tudományra alkalmazzuk.(...) Sajátos jellege folytán a skolasztikus filozófia mindenek előtt keresztény filozófia. A teológia szolgálatában

⁶ GILSON, E., *A középkor filozófiai szelleme*, ford. Turgonyi Z., Paulus Hungarus/Kairosz, Martonvásár 2000, 7.

⁷ A bagatellről lásd: TROMBITÁS, M., Bagatell in. *Krisztus Világa* 6/10, 12.

⁸ Vö. GILSON, E., *A középkor filozófiai szelleme*, ford. Turgonyi Z., Paulus Hungarus/Kairosz, Martonvásár 2000, 9–10.

állt ...”⁹ A filozófia ebben a korban tehát, mint a teológia szolgálója, pontosabban mint a teológia szolgálóleánya (na puff neki, még lány is, még egy fokkal lennebb, na tessék), *ancilla theologiae*, jelent meg és a ma is ezt várják el sokan tőle, noha már rég ledobta szolgálai köntösét (nőiességét még nem).

Nicola Abbagnano olasz filozófiatörténész szerint a skolasztika törekvése a kinyilatkoztatás igazi felfogása és megértése, illetve a hit és a ratio összhangja, ahol a hit a ratióban ölt formát.¹⁰

A fenti meghatározások általi skolasztika már megtalálható – na, nem a szolgaság, hanem inkább a keresztény jelleg és a ratio – a preskolasztikában is, ha nem is ilyen kiforrott stílusban, de a gyökerei, a formái innen erednek. A korai skolasztika az a korszak, amely már maga mögött hagyta az ókori keresztény gondolkodást, de még nem alakult ki a klasszikus középkori gondolatvilág. Lassan a *patresek* kihálnak – ez a kihalás inkább azt jelenti, hogy a kolostorban, vagy egy elvonultságban élő tanító köré kialakult tanítvány csoportot felváltja a városban megjelenő iskola – és velük együtt a platonista, neoplatonikus gondolkodás is háttérbe szorul, a helyébe az újra felfedezett Arisztotelész lép. Az ész és a kinyilatkoztatás oly módon keveredik, hogy az ész kerül lépéselőnybe.

A preskolasztika nagyon hasonlít a mi jelen posztmodern¹¹ korunkhoz (legalább a gondolkodás szempontjából, de sok másban is...) és azzal a szóval lehetne összekötni a két korszakot,

⁹ LOTZ, J.B., Skolasztika in. *Filozófiai lexikon*, ed. Brugger, W., ford. Szász I., Szent István Társulat, Budapest 2005, 266.

¹⁰ Vö. ABBAGNANO, N., *Storia della filosofia I.*, UTET, Torino 2013, 372–375.

¹¹ A posztmodernről magyar nyelven: DIÓSI, D., *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár 2012; DIÓSI, D., *Egyházam a posztmodernben. A dialógus-,kényszer” ideje*, Vigilia Kiadó, Budapest 2014.

hogy átmenet. A preskolasztikában átmenet az volt, hogy a tudomány kilépett a kolostorokból. A zárt, vallásos léggörteől lassan-lassan eltávolodik... sokan azt hitték, hogy ez a vég, innen már nincs tovább, és lám, létrejön a skolasztika. Ma is kezdünk kilépni a rendszerből, a rendszerekből¹² és azt hisszük, itt a vég, pedig valami másnak a kezdetét éljük. (Az egyik órán a diákok felháborodva jegyezték meg, hogy a mai teológiai gondolkodás nem tesz mást, mint a régieket emlegeti és a filozófia is ebbe a hibába kezd esni... de ők nem akarják ezt, ők valami újat, valami mást akarnak. Akarnak valami újat... lesz valami új!) Ezt az újat nevezi az olasz gondolkodó, Vattimo¹³ *chance*-nak, esélynek.¹⁴ Ahogy a skolasztika elején ijesztőnek tűnő újítások láttak napvilágot és ebből egy csodálatos rendszer alakult ki, úgy most is az ijesztőnek tűnő káoszából kialakulhat valami új, valami csodálatos, valami más.¹⁵

A preskolasztika formálói, illetve a skolasztika előkészítői közül, akik az ötszáz év alatt tevékenykedtek és lerakták a skolasztika alapjait, három személyt emelhetünk ki. Ennek a triumvirátusnak a tagjai: Anicius Manlius Severinus Boëthius, Iohannes

¹² Vö. ANDRÁS, I., Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern) in. *Studia Theologica Transsylvaniaensia*, 17/1 (2014/1), 7–22.

¹³ Vö. VATTIMO, G., *Le avventure della differenza. Che cosa significa pensare dopo Nietzsche e Heidegger*, Garzanti, Milano 2001.; VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

¹⁴ DIÓSI DÁVID, *Az egyszerű alma. „Mese” a posztmodern kor kellős közepéből*, in. *Vigilia* 80 [2015], 93–98; tanárkollégám szerint pl. a posztmodern fogja megújítani az egyházat, s megmenteni attól, hogy „a jövőben is egy rég lejárt múlt »fossziliája« maradjon, egy történelmi pillanat poros »ereklyéje« (98).

¹⁵ Erről a „valami (egészen) másról” az egyház berkeiben értekezik DIÓSI DÁVID következő tanulmányában: *A jövő egyházának „kényelmetlen” atyánkfiai*, in. *Studia Theologica Transsylvaniaensia* 15 (2012), 271–278.

Scotus Eriugena és Canterburyi Szent Anzelm. Ők hárman nagyban hozzájárultak az európai gondolkodás átformálásához.

Boëthius

Kronológiai sorrend szerint (és ez itt fontos) az első tagja ennek a triumvirátusnak Boëthius. Ő volt az a gondolkodó, aki a saját korában domináló neoplatonista és platonista felfogás mellé megpróbálta beépíteni Arisztotelész gondolatvilágát.

Boëthius 480 körül születik római nemesi család sarjaként. Földi élete igen rövid, mert aránylag fiatalon politikai játszmák áldozatává válik és árulás vádjával bebörtönözik, majd 525 körül ki is végzik.¹⁶ Napjainkban sokszor *pofátlanul* elfelejtik és munkásságát nem értékelik kellően, pedig igen lényeges életművet hagyott hátra maga után. Sokan vannak, akik meg vannak győződve arról, hogy Boëthius nélkül nem létezhetne a skolasztika. Ezek között van az olasz Abbagnano, aki egyenesen a skolasztika atyjának nevezi Boëthiust,¹⁷ mert megpróbálja visszaadni Arisztotelész ragyogását. Ennek érdekében elkezd latinra fordítani Arisztotelész műveit. Munkásságát megvizsgálva azt lehet mondani, hogy Boëthius célja az volt, hogy a politikailag hatalmas Rómát (amely elindult a hanyatlás útján) megajándékozza valami igazán újjal, mégpedig a filozófiával. Szerette volna a latin filozófiát a görög filozófia szintjére emelni.¹⁸ Ezért kezdi el lefordítani a görög gondolkodók műveit. Battista Mondin olasz kutató szerint fordítói munkásságának a lényege nemcsak az, hogy elérhetővé teszi Arisztotelészt, hanem hogy előkészíti az utat Aquinói Ta-

¹⁶ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 227.

¹⁷ Vö. ABBAGNANO, N., *Storia della filosofia I*, UTET, Torino 2013, 374.

¹⁸ Vö. BAKOS, G., *Filozófia*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2011, 310-314.

más számára.¹⁹ Egy olyan szelepet nyit meg, amelyen keresztül beáramlik a középkort átalakító eszme.

Boëthius munkássága során lényegében megpróbálta összeegyeztetni Platónt, Arisztotelészt és a kereszténységet.²⁰ Arisztotelész a kereszténység első századaiban, amikor a neoplatonizmus volt az ismert és elfogadott irányzat, egy kissé háttérbe szorult, de a római filozófus meg volt győződve arról, hogy van mondanivalója a keresztény kultúra számára is. Boëthius érdeklődésének köre elsősorban Arisztotelész logikájára és ismeretelméletére (ami akkor még gnosszeológia volt s aztán majd Kant után kritikává változik) irányult, de Arisztotelész metafizikája sem hagyta érdektelenül.²¹ Fordításaiban ezeket célozza meg oly módon, hogy nemcsak lefordítja a görög nyelvű műveket, hanem értelmezéseket, kommentárokat is ír hozzájuk. Nagyon érdekes az arisztotelészi elgondolások alapján felépített logikai négyzet, mely a formális logika lényeges részévé vált.²²

Boëthius lényegében megpróbálta átvezetni a platonista (neoplatonista) felfogást az arisztotelészi metafizikába. Érdekes Orbetello olasz gondolkodó észrevétele, aki azt állítja, hogy annak ellenére, hogy Boëthius Arisztotelészt fordította és megpróbálta a sztageriai gondolatait népszerűsíteni, mégis a meta-

¹⁹ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 226.

²⁰ Boëthius keresztény munkásságát nagyon szépen foglalja össze Orbetello. Lásd. ORBETELLO, L. *Introduzione in Boezio. La consolazione della filosofia. Gli opuscoli teologici*, Rusconi, Milano 1979.

²¹ Vö. CHADWICK, H., *Boezio*, Bologna 1986, 281.

²² A formális logikáról és a logikai négyzetről lásd: GÁL L., *A kijelentések logikája*, Egyetemi Műhely Kiadó Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2009.; GÁL L., *Hagyományos logika*, Egyetemi Műhely Kiadó Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2007.; HAMVAS K., *Arisztotelésztől napjainkig, Logika vagy logikák?*, Szent István Társulat, Budapest.; HAMVAS K., *Formális logika*, Kossuth Kiadó, Budapest 1973.

fizikájában neoplatonista maradt.²³ Ez annak lehet köszönhető, hogy Boëthius a filozófia mellett nem felejtette el azt sem, hogy keresztény.²⁴

Boëthius nemcsak Arisztotelész gondolatvilágától volt elvarázsolva, hanem igen nagy hatással volt rá Szent Ágoston is. Műveiből kitűnik, hogy tökéletesen ismeri Ágostont. Keresztény felfogását teljesen áthatja a hippói püspök gondolatvilága.

Művei közül a teljesség igénye nélkül, megemlíthetjük a *De consolazione philosophiae*-t. Ebben a művében Boëthius az általános metafizikáról átlép a teodiceára, illetve sok olyan témát boncolgat, ami a teodicea tárgyköre. Ilyenek pl. a jó és a rossz, az isteni irgalmasság és ítélet. (Érdekességként megjegyezhetjük, hogy a régi görögöknél ezzel a tematikával a tragédia foglalkozott.)

Azt az ötletét, hogy a metafizikát meg szeretné reformálni, illetve új alapokra szeretné helyezni, a *De hebdomadibus* című munkájában fogalmazza meg.²⁵ Ebben a művében egyenesen új metafizikáról beszél.

Amikor Boëthius műveit olvassuk, rögtön a szemünkbe tűnik, hogy ő teljesen szellemi síkon, az értelem segítségével próbálja megközelíteni a különböző tematikákat (a rossz vagy a jó, a bűn vagy a megváltás). A hit oldaláról való megközelítés hiánya nem azt jelenti, hogy számára elképzelhetetlen volt hinni, csupán azt sejteti, hogy fontosabb volt az ész, mint az érzelem. Istenbizonyításában a lét fokozataiból indul ki, amit már Ágoston

²³ Vö. ORBETELLO, L. *Introduzione in Boezio. La consolazione della filosofia. Gli opuscoli teologici*, Rusconi, Milano 1979.

²⁴ Öt kisebb teológiai művet is írt. Vö. BAKOS, G., *Filozófia*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2011, 311.

²⁵ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 230–234.

használ, de ami megtalálható a későbbiekben Aquinói Tamás öt útjában is.²⁶

Boëthius úttörő és előkészítő munkássága tehát abban áll, hogy elkezdte lefordítani Arisztotelész írásait, ugyanakkor értelmezi is azokat. Igyekszik összevetni a keresztény hittel. Megpróbálja a kinyilatkoztatás szolgálatába állítani a ratiót is. Ebben lép tovább a triumvirátus második tagja, Iohannes Scotus Eriugena.

Eriugena

A Karoling korszak ideje alatt Eriugena volt az a kiemelkedő gondolkodó, aki a görög gondolkodást megpróbálta latinra fordítani, igyekezett a ratiót összeegyeztetni a kinyilatkoztatással és annak a görög atyák általi kommentálásával, valamint a hitet észérvekkel is alátámasztani.²⁷ Írországbán született (Scotia Maior)²⁸ a IX. század első éveiben.²⁹ Nevének eredete is ezt jelzi, hiszen az Eriugena szó a kelta *eriu* szóból származik, ami Írországot jelenti.³⁰

Szerzetes lévén a kolostorokban szívta magába a tudást, de nem maradt meg a kolostor falai között. Gyakran hívták vitás kérdések eldöntésére, ahol a teológiai és filozófiai tudására volt szükség. Az eretnekek elleni vitába is bekapcsolódott a Krisztusban lévő két természet kapcsán. Próbálta az egyház igazi tanítását védeni. Végül jutalomként mégis eretnek lesz (ez gyakran

²⁶ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 226-244.

²⁷ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 284.

²⁸ Vö. CORETH, E., *Isten a filozófiai gondolkodásban*, Kairosz Kiadó, Budapest 2004, 116-122.

²⁹ Vö. DAL PRA, M., *Scoto Eriugena*, Milano 1952.

³⁰ Vö. STÖRING, H.J., *A filozófia világtörténete*, Helikon Kiadó 2008, 188.

megesik). Műveit halála után kétszáz évvel teljesen betiltják, így feledésbe merülnek.³¹

Munkássága során számos görög gondolkodó művét fordította le, sőt nemcsak lefordította a görög nyelvű műveket, hanem kommentárokkal is ellátta. (Ebből problémái is voltak, pl. engedély nélkül fordította Pszeudo Areopagita Dénes műveit, amit a *tekintély* nem nézett jó szemmel.) Fő műve, a *De divisione naturae*, a görög dialógus formájára a mester és a tanítvány párbeszédében összefoglalja az egész keresztény tanítást. Ebben már láthatjuk a skolasztika nagy *summáinak* az előfutárát. Műveire jellemző, hogy összekeveredik a platóni és az arisztotelészi elgondolás (arisztotelészi kategóriák a platóni felosztásokkal).³²

Élete és munkássága során legfontosabb feladatának a hit és az ész összehangolását tekintette. Az olasz kutató, Vanni Rovighi aláhúzza, hogy Eriugena meg volt győződve arról, hogy az értelem képes mindent megmagyarázni, amit a kinyilatkoztatás tanít.³³ Számára nyilvánvaló volt, hogy a Szentírás, a kinyilatkoztatás közli az ember számára az igazságot, de az embernek nem szó szerint kell érteni a Szentírás szavait, hanem az értelmével, a ratióval rá kell jönnie az üzenetére. Ezért fontos Dal Para megjegyzése, aki szerint Eriugena racionalizmusát nem lehet úgy elképzelni, mint valami laikus racionalizmus. Ennek eleven része a kinyilatkoztatás, ami mint irányító fonal van jelen a ratióban.³⁴ Azt vallotta, hogy a ratio és az Szentírás igazsága meg kell egyezzen. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy az igazság titkos székhelye a ratio és erre kell hallgatni akkor is, amikor az

³¹ Vö. BAKOS, G., *Filozófia*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2011, 315.

³² Vö. BERTI, E., *Storia della filosofia. Antichità e medioevo*, Editori Laterza, Roma-Bari 2006, 194-195.

³³ Vö. VANNI ROVIGHI, S., *Scoto Eriugena* in. *Grande Enciclopedia Filosofica IV.*, 647.

³⁴ Vö. DAL PRA, *Scoto Eriugena*, Milano 1952, 104.

autoritás, a hatalom és a Szentírás között nincs egység, akkor az észnek kell döntenie. (Ebből lett aztán baja.)

Annak ellenére, hogy egész életében próbálta az ész a ki nyilatkoztatás szolgálatába állítani, próbált elszakadni a kor zárt világától, mégis a metafizikájában neoplatonikus maradt. Vasoli úgy foglalja össze Eriugena munkásságát, hogy ő egy neoplatonista gondolkodó, aki az értelemnek túlságosan nagy teret enged,³⁵ ezzel megnyitva az utat az ész diadala fele.

Anzelm

A harmadik tagja ennek a triumvirátusnak Canterburyi Szent Anzelm, aki szintén nagyban hozzájárult a skolasztika alapjainak a lerakásához. Anzelm egy kissé szerencsésebb, mint elődei, mert ki sem végzik és eretnek sem lett belőle (szerencse?!). Ezt részben annak köszönheti, hogy később született, mint a triumvirátus első két tagja, részben pedig annak, hogy életkörülményei jól alakultak (pl. Lanfrancus tekintélyes mester, veszi párfogásába, elég korán a szerzetesi közösség előljárója lesz, sőt püspökké is szentelik).³⁶

Anzelm az ezredforduló éveiben, 1033 táján születik és 1109-ben hal meg, mint canterbury-i püspök. Három nemzet is magáénak vallja (az ő korában hol vagyunk még a nagy nemzeti mozgalmaktól?!): az olaszok, mert az olaszországi Aostában született, a franciák, mert a normandiai Bec kolostorába lett szerzetes és kezdte el szellemi munkásságát, majd az angolok is kérik jussukat, ott lesz püspök és ott fejezi be földi életét.

³⁵ Vö. VASOLI, C., *La filosofia medievale*, Milano 1961, 68.

³⁶ Vö. EADMERO DI CANTERBURY, *Vita di Sant'Anselmo*, San Gavinelli, Milano 2009, 38-41.

Munkássága az ész, a ratio elsőbbségének a meghirdetése és művelése jegyében telik. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy számára a kinyilatkoztatás értékét veszíti, csupán más szempontok szerint értelmezi a hitigazságokat. Ezt ténylegesen ki is fejezi a *Proslogion* bevezetőjében, ahol a következőket írja: „*Postquam opusculum quoddam velut exemplum meditandi de ratione fidei*”.³⁷

Műveinek a stílusát a régiektől veszi és dialógus formájában tárja az olvasó elé ésszerű érveléseit. Elgondolásaiban felfedezhetőek Platón, Arisztotelész, Plótinosz, Hippói Ágoston,³⁸ Boëthius, Eriugena³⁹ vagy akár a görög atyák nézetei, akiket a kinyilatkoztatás és a ratio összhangjának fényében újraértelmez.⁴⁰

Az előző két gondolkodóhoz hasonlóan őt is sokan a skolaszтика atyjának tartják,⁴¹ mert a ratio hangsúlyozásával magyarázza és értelmezi a hitet, és ezzel gyakorlatilag az észet helyezi a figyelem középpontjába.⁴² (Már kezd túl sok lenni ez a sok alapító atya, de hát ha mindenki hozzátett valamit, akkor...). Érdekes Dér Katalin megjegyzése, aki a következőket írja Anzelmről: „filozófus, akinek írásaiban a filozófia szó egyszer sem fordul

³⁷ ANSELMO D'AOSTA, *Proslogion* ed. I. Sciuto, Bompiani, Milano 2009, 304.

³⁸ Vö. P. PALMERI, *Filosofia e rectitudo nella riflessione etico-filosofica di Anselmo d'Aosta*, Palermo 2009, 34-37.; Vö. SOUTHERN, W.R., *Anselmo D'Aosta ritratto su sfondo*, Milano 1998, 77.

³⁹ Vö. HÖDL, L., Anselm von Canterbury, in. *Lexikon des Mittelalters* ed. G. Avella-Wildhalm, L. Lutz, R. Matteijet, V. Matteijet, München-Zürich 1980, 684-685.

⁴⁰ Vö. CENACCHI, G., *Il pensiero filosofico di Anselmo D'Aosta*, Padova 1974, 46-47.

⁴¹ Vö. DÉR, K., Canterburyi Szent Anzelm, in. *Canterburyi Szent Anzelm, Filozófiai és teológiai művek I.* Osiris, Budapest 2001, 9-24.; Vö. CORETH, E., *Isten a filozófiai gondolkodásban*, Kairosz Kiadó, Budapest 2004, 122.

⁴² Vö. CENACCHI, G., *Il pensiero filosofico di Anselmo D'Aosta*, Padova 1974, 54.

elő, teológus, aki érveit a Szentírás tekintélye nélkül, kizárólag a logika segítségével próbálja megformálni, miközben egész gondolkodását mélységesen áthatja a Biblia szelleme és nyelvezete”.⁴³ Munkásságát tehát az ész térhódítása jellemzi, amit áthat a kereszténység. (És ez lesz majd a skolasztika.)

Skolasztikus terminológiával élve azt lehetne mondani, hogy Anzelm *summája* a *Monologion*, ami az első szisztematikus munkája.⁴⁴ Ebben a munkájában csupán az ész segítségével (*solo ratione*) próbálja meg Isten létét bizonyítani. Luigi Gentile olasz filozófiatörténet kutató szerint itt Anzelm számára a racionalitás inkább az ítélőképességet jelenti.⁴⁵ A *Proslogion*ban (ez a műve alapozza meg a hírnevét)⁴⁶ jelenik meg a később Kant által ontológiai érvek nevezett bizonyítás, melyben a hívő racionalitással próbálja Isten létét bizonyítani. E két jelentős műve mellett nem hiányoznak a logikai művek, mint a *De grammatico*,⁴⁷ az ember szabadságáról, szabad akaratról szóló művek (*De veritate*, *De libertate arbitrii*), vagy a gonosz eredetének kérdése (*De casu diaboli*), vagy akár Krisztus emberré levésének a problematikája (*Cur Deus homo*).

Anzelm tehát azzal lesz a skolasztika előkészítője, hogy gondolkodásában igen nagy teret enged a ratiónak. Ezzel megalapoz egy új gondolkodási módot, ami a skolasztikában éri el tetőfokát.

⁴³ DÉR, K., Canterburyi Szent Anzelm, in. Canterburyi Szent Anzelm, *Filozófiai és teológiai művek I.* Osiris, Budapest 2001, 9-24, 9.

⁴⁴ Vö. SCIUTO, I, *Introduzione* in. *Anselmo D'Aosta, Monologion*, ed. I. Sciuto, Milano 1995, 9-36.

⁴⁵ Vö. GENTILE, L., *Filosofia e mistica in Anselmo D'Aosta* in. *Studia Anselmiana* ed. A. Molinaro – E. Salmann, Roma 1997, 192-193.

⁴⁶ Vö. SALMANN, E., *Presenza di spirito. Il cristianesimo come stile di pensiero e di vita*, Assisi 2011, 75-90.

⁴⁷ Vö. SÖDER, J., *Semantic und Ontologie in Anselms. „De grammatico” in Sola ratione. Anselms von Canterbury und die rationale Rekonstruktion des Glaubens* ed. S. Ernst, Th. Franz, Würzburg 2009, 59-72.

Tetőpont

A skolasztika előtti kor, illetve a skolasztikát előkészítő időszak jellegzetessége, ahogy azt láttuk, Arisztotelész műveinek a latinra való fordítása és az ész előtérbe helyezése a kinyilatkoztatás mellett/ezzel szemben.

Az említett három gondolkodó, akik időben távol esnek tőlünk, ezeket az újdonságokat próbálta meghonosítani, ezért lehet őket a skolasztika atyáinak nevezni. Munkásságukat egységben és kellő távolságról elemezve láthatjuk, hogy szépen egybeillenek, egymásra épülnek. Boëthius elkezdte latinra fordítani Arisztotelész műveit és ezzel egy másfajta gondolkodást tárt kortársai szeme elé. Az akkor divatos és elterjedt neoplatonizmus és platonizmus mellé/helyett új filozófiai alapot szeretne adni a teológiának. Erre Arisztotelészt látta alkalmasnak. Eriugena zsenialitása abban rejlik, hogy a kinyilatkoztatás mellett az ész fontosságát növeli meg. Ezzel rádöbben arra, hogy a kettő nem zárja ki egymást, hanem a természetfelettit igen jól kiegészíti a természetes (ratio). Anzelm ezt még tökéletesíti és csak *solo ratio* próbál a hit kérdéseire válaszolni, természetesen figyelemmel kísérve a kinyilatkoztatást. Újításaiikkal megindul a lavina, elkezdődik valami más.

Egy másik jellegzetessége a korai skolasztikának, hogy a teológiai tudományok székhelye a kolostorokból lassan átkerül az iskolákba. Annak ellenére, hogy a sok gondolkodó, szerzetes (lásd Eriugena vagy Anzelm) hit bizonyításai nem maradnak meg a kolostorok falai mögött, hanem kilépnek onnan és a tágasabb iskolák világában kápráztatják el a hallgatókat. Jean Leclercq francia kutató ezt úgy fogalmazza meg, hogy az addigi *szapienciális* tudás helyébe a *skolasztikus* tudás lép.⁴⁸ Másképpen

⁴⁸ Vö. J. LECLERCQ, *Cultura umanistica e desiderio di Dio*, Firenze 1965.

fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a *légkör* változik meg. A kolostor csendes, imádságos légköréből az iskola ésszerű és sokszor rideg, zajos légkörébe kerül át a tudás. (S még csodálkozunk, hogy ma itt tartunk?) Így a neoskolasztika az a légkörváltozás, ami előidézi az ész diadalát a szakrális (szapienciális) világ fölött.

Befejezés

Az emberi fejlődés soha meg nem álló folyamat (egyések szerint tele van vakvágányokkal, tévedésekkel, vadhajtásokkal, de ki dönti el, mi a jó?), ami mindig valami újat hoz. Ez az új pedig rendszerint az előfeltételek variációiból alakul ki.

A nagy teret hódító (nagy port kavaró) skolasztika előfeltétele a korai skolasztika, az az időszak, amikor a gondolkodó és kereső emberek megértették azt, hogy váltani kell, mertek váltani és hitték, hogy az előtörő káosz ellenére valami szép, valami sikeres fog születni.